

Η Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η L I B E R
Ε Κ Δ Ι Δ Ε Τ Α Ι

ΣΤΑ ΓΑΛΛΙΚΑ
ACTES DE LA RECHERCHE EN SCIENCES SOCIALES
ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ
EUROPÄISCHES BÜCHERMAGAZIN
ΟΥΓΓΡΙΚΑ
ÉLET ÉS IRODALOM
ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ
списание на изкуство
ΙΤΑΛΙΚΑ
L' INDICE
ΤΣΕΧΙΚΑ
PRITOMNOST
ΣΟΥΗΔΙΚΑ
ORL & BILD
ΡΟΥΜΑΝΙΚΑ
REVISTA EUROPEANA
ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ
ΤΟΥΡΚΙΚΑ
KİTAP-LIK
ΝΟΡΒΗΓΙΚΑ
SAMTIDEN

LIBER

Η συνεργασία μεταξύ της επιθεώρησης *Liber* και των *Συγχρόνων Θεμάτων* γίνεται με την αποφασιστική συνδρομή του Κέντρου Λογοτεχνικής Μετάφρασης του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, υπό τη διεύθυνση της Catherine Velissaris. Τη γενική επιμέλεια των μεταφράσεων, για λογαριασμό του Κέντρου, είχε η Έφη Γιαννοπούλου.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ: ΟΙ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ

ΚΑΙ ΟΜΩΣ...¹

Pierre Bourdieu

Με σκοπό να συνεισφέρει αποτελεσματικά στον ρεαλιστικό διεθνισμό, που αποτελεί και τον λόγο ύπαρξής της, η *Liber* έχει θέσει σε εφαρμογή δύο συμπληρωματικές στρατηγικές. Επιχείρησε αφ' ενός να προσφέρει στους Έλληνες, τούρκους, γερμανούς ή βούλγαρους αναγνώστες της τη δυνατότητα να εξοικειωθούν με συγγραφείς, κείμενα ή θεσμούς από την Αγγλία, τη Σκωτία, την Τσεχία ή την Ιρλανδία, και αντιστρόφως, και να κάνει γνωστές σε διεθνή κλίμακα τις ιδιαιτερότητες που συνδέονται με τις εθνικές ταυτότητες (αυτός είναι κυρίως ο ρόλος των τεχνών που είναι αφιερωμένα σε μία συγκεκριμένη χώρα ή των αναλύσεων και των αναφορών σε ιδιαίτερα στοιχεία, χαρακτηριστικά μιας ιστορικής παράδοσης – με μόνιμες στήλες όπως «το Αμετάφραστο» ή την «Ευρωπαϊκή Εθνογραφία»). Αφ' ετέρου, έγινε μια προσπάθεια να συγκεντρωθούν και να αντιπαρατεθούν αναλύσεις του ιδίου αντικειμένου (εδώ των διανοομένων) όπως παρουσιάζεται σε διαφορετικούς εθνικούς πολιτισμούς, ούτως ώστε να παρουσιαστούν, ενάντια στις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα της δοκιμιογραφίας, γεγονότα και αποτελέσματα που συναντώνται παντού, σταθερές που ακυρώνουν ή αγνοούν τόσο αλάνθαστα τις γενικότητες και τις μεγαλοστομίες των συνεδρίων και των διεθνών επιθεωρήσεων όσο και τις περιορισμένες στα σύνορα ενός κράτους περιγραφές. Επιτρέποντας έτσι στους αναγνώστες των διαφορετικών χωρών να διαβάσουν στη μητρική τους γλώσσα κείμενα απαλλαγμένα από ανεκδοτολογικές ιδιαιτερότητες και πλήρη πληροφοριών, σε αντίθεση με τις εθνικές εφημερίδες και περιοδικά, στα οποία, αντιθέτως, υπάρχει πληθώρα των μεν και έλλειψη των δε –στο βαθμό που είναι αυτονόητες για τους οικείους–, προσπαθήσαμε να συνεισφέρουμε υπομονετικά, ακατάπανστα, στην απομάκρυνσή τους από τους περιορισμούς του εθνικού τους περιβάλλοντος και στη δημιουργία ενός είδους

συλλογικής διανόησης, απελευθερωμένης από την ειδωλολατρία των πολιτιστικών ιδιοτισμών, την οποία ταυτίζουμε συχνότατα με τον πολιτισμό.

Σε γενικές γραμμές, οι διανοούμενοι δεν αντιμετωπίζονται θετικά από τον Τύπο. Παντού οι λέξεις που τους χαρακτηρίζουν είναι ως επί το πλείστον υποτιμητικές. Πιθανόν, ως ένα σημείο, επειδή επινοήθηκαν από τους ίδιους τους διανοούμενους, μικρούς ή μεγάλους – μάλλον μικρούς απ' ό,τι φαίνεται. Ο αντι-διανοουμενισμός, όπως όλες οι μορφές του ρατσισμού, έχει σχεδόν πάντα ως αρχή την μνησικακία, συνδεδεμένη συχνά με τη συλλογική παρακμή (ιδίως μετά τη κατάρρευση των μεγάλων αυτοκρατοριών, της αγγλικής, της αυστριακής, της γαλλικής ή της πορτογαλικής) ή με την ατομική έκπτωση, είτε στο κοινωνικό πεδίο, με την παρακμάζουσα μικροαστική τάξη, είτε στους καλλιτεχνικούς, λογοτεχνικούς και επιστημονικούς μικρόκοσμους, όπου ο κοινωνικός ξεπεσμός και η παραίτηση αποτελούν μία επιπλέον μάστιγα (χωρίς να ξεχνάμε και τη δημοσιογραφία, χώρο διάψευσης οραμάτων και ελπίδων).

Το χειρότερο είδος αντι-διανοουμενισμού, διανοητικό ή μη, βρίσκει σήμερα αναρίθμητα ερείσματα στις άνομες πρακτικές, οι οποίες ευνοούνται από την παρακμή της αυτονομίας που κατακτήθηκε στους διαφορετικούς χώρους πολιτιστικής παραγωγής με τίμημα μακραίωνους αγώνες ενάντια στις εκάστοτε εξουσίες, Εκκλησία, Κράτος και Αγορά: το εμπόριο και η δημοσιογραφία –η οποία υποτάσσεται όλο και περισσότερο στις επιταγές της αγοράς δια μέσου της τηλεόρασης, που τείνει να της επιβάλει σε όλο και μεγαλύτερη έκταση την κυριαρχία της και που η ίδια βρίσκεται υπό την εξουσία των μετρήσεων τηλεθέασης και των διαφημιστών– δεν παύουν να απλώνουν την ηγεμονία τους στην παραγωγή, την κυκλοφορία και την αξιολόγηση των έργων². Επ' αυτού μπορούμε να διακρίνουμε διαφόρων ειδών συνέπειες. Για παράδειγμα, την ανάπτυξη της «word fiction», μιας λογοτεχνίας εκ των προτέρων προορισμένης για την παγκόσμια αγορά, η οποία, ακριβώς επειδή η λογική του εμπορίου των βιβλίων την τοποθετεί στις πρώτες θέσεις των καταλόγων των best-sellers όλων

των χωρών, παρομοιάζεται ενίοτε, με τη συνειδητή ή ασυνείδητη συννεογή εκδοτών και κριτικών, με τα μεγάλα έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας που κατέκτησαν λίγο λίγο, σχεδόν πάντα ενάντια στους νόμους της αγοράς, την αναγνώριση που τους αποδίδεται παντού σήμερα³. Επίσης, την εμφάνιση προσώπων της σκηνής των ΜΜΕ και της πολιτικής, τα οποία, είτε ως είδωλα, είτε ως σωσίες, παγιδευμένα στο ρόλο τους, όπως στην ταινία του Ακίρα Κουροσάβα, *Καγκεμούσα*, μιμούνται τη μορφή και το ρόλο του διανοούμενου: μη διαθέτοντας το έργο και το κύρος που προϋποθέτει η παρέμβαση του συγγραφέα ως διανοούμενου στο χώρο της πολιτικής, εξαπατούν με αντίτιμο τη διαρκή παρουσία τους στο δημοσιογραφικό χώρο (θα μπορούσαμε να παραθέσουμε ονόματα, που είναι όμως γνωστά μόνο στη χώρα τους)· εισάγουν δε πρακτικές που σε άλλους χώρους θα ονομάζονταν διαφθορά, αισχροκέρδεια, δωροδοκία, δωροληψία, αθέμιτος ανταγωνισμός, εξαπάτηση, παράνομη συμμαχία ή κατάχρηση εμπιστοσύνης, εκ των οποίων το πιο χαρακτηριστικό είναι αυτό που στα γαλλικά αποκαλούμε «renvoi d'ascenseur».

Η βαθύτατη έκπτωση των ηθικών αξιών που απορρέει από την παρακμή της αυτονομίας του λογοτεχνικού, φιλοσοφικού και επιστημονικού μικρόκοσμου διπλασιάζεται από την κρίση των ουτοπιών του τέλους της χιλιετίας και τη ρήξη της μαγικής σχέσης που ένωνε μία ομάδα διανοουμένων, συνήθως την πιο γενναϊόδωρη, αν όχι με το λαό, τουλάχιστον με μία λιγότερο ή περισσότερο φαντασιστική εικόνα του λαού. Έχει γίνει του συρμού να αντιμετωπίζεται με συγκατάβαση, αν όχι με οίκτο, οτιδήποτε μπορεί να θυμίζει μια οποιαδήποτε μορφή «στράτευσης» και αποδίδεται παντού η ίδια επιείκεια σε όλες τις διαδρομές που οδήγησαν τόσους αδιάλλακτους επαναστάτες σε αξιοζήλευτες θέσεις του λογοτεχνικού, πολιτικού ή δημοσιογραφικού establishment και στην υιοθέτηση των ήπια συντηρητικών θέσεων που αντιστοιχούν σ' αυτές.

Και όμως, αυτοί που περιφέρονται, σχεδόν παντού, ανακοινώνοντας το τέλος των διανοουμένων, του ρόλου τους ή, για να χρησιμοποιήσω μια βαρύγδουπη λέξη, της αποστολής τους, απατώνται οικτρά· ίσως γιατί, απλούστατα, βλέπουν τις δικές τους επιθυμίες ως πραγματικότητες, μαρ-

τυρώντας μ' αυτόν τον τρόπο ότι η ίδια η ιδέα του διανοούμενου δεν έχει πάψει να προκαλεί ανησυχία. Είναι αλήθεια ότι, κυρίως χάρη στις προόδους της κοινωνικής επιστήμης, έχουμε σήμερα μια πολύ πιο ρεαλιστική θεώρηση των διανοουμένων, η οποία όμως αντιτίθεται τόσο στην αφελώς αγιογραφική εξύμνηση στην οποία πρόθυμα τους θυσιάζουν βιογράφοι και σχολιαστές, όσο και στην δυσφήμιση του απογοητευμένου έρωτα και της απωθμένης φιλοδοξίας που ασκεί η κριτική της μνησικακίας.

Οι μικρόκοσμοι όπου παράγονται και κυκλοφορούν τα πολιτιστικά έργα με οικουμενικές φιλοδοξίες, νομικά, επιστημονικά, καλλιτεχνικά, λογοτεχνικά ή φιλοσοφικά, και όπου διεκδικούνται τα οφέλη, υλικά ή συμβολικά (η φήμη, παραδείγματος χάριν), που αυτά αποφέρουν, είναι, με μίαν έννοια και υπό ένα πρίσμα, κοινωνικοί χώροι σαν όλους τους άλλους με συσχετισμούς δυνάμεων και με αγώνες για να συντη-

ρηθούν ή να μετατραπούν, με όφελη και με εξουσίες. Αλλά, υπό ένα άλλο πρίσμα, διαφοροποιούνται βαθιά: οι συσχετισμοί δυνάμεων και οι αγώνες των οποίων αποτελούν το πεδίο ενδύονται μία ιδιαίτερη μορφή και είναι σε θέση να επιβάλλουν τον δικό τους νόμο και μάλιστα σε αναλογία με το βαθμό της ανεξαρτησίας τους ως προς τις εξωτερικές δυνάμεις, οικονομικές (δηλ. της εθνικής και διεθνούς αγοράς των πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών) και πολιτικές (δηλ. του εθνικού Κράτους και του εθνικισμού κυρίως). Πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί κανείς να πετύχει και όχι μόνο να γίνει γνωστός αλλά και να αναγνωριστεί (από τους συναδέλφους του) στο βαθμό που σέβεται τον ιδιαίτερο νόμο του χώρου, της τέχνης ή της λογοτεχνίας για παράδειγμα, αποκλείοντας οποιονδήποτε άλλο, κυρίως αυτόν του εμπορίου και της εξουσίας.

Αυτή η ρεαλιστική θεώρηση του κόσμου των διανοουμένων διόλου δεν οδηγεί, είναι φανερό, στην απομυθοποίηση. Μπορεί μάλιστα να χρησιμεύσει ως βάση ενός ορθολογικού ουτοπισμού, θεμελιωμένου, πρωταρχικά, στην υπεράσπιση της αυτονομίας και όλων των κατακτήσεων που μέσω αυτής έγιναν εφικτές. Αλλά αν θέλουν να επιβληθούν ως αποτελεσματικοί εγγυητές μιας «απαγόρευσης υπαναχώρησης» (Regressverbot, στα γερμανικά), οι διανοούμενοι δεν μπορούν πλέον να αρκούνται σε προφητικές διακηρύξεις του απόλυτου διανοούμενου τύπου Sartre, ούτε στις κριτικές αναλύσεις του «ειδικού διανοούμε-

νου» όπως τον όριζε ο Foucault. Οφείλουν να κινητοποιούνται και να οργανώνονται σε διεθνή κλίμακα (στηριζόμενοι ίσως στις νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας) ούτως ώστε να αποτελέσουν μία αληθινή *συλλογική διανόηση, διεπιστημονική και διεθνή*, ικανή να επιβληθεί ως αποτελεσματική αντι-εξουσία έναντι των οικονομικών, πολιτικών και τηλεπικοινωνιακών, εθνικών και υπερ-εθνικών εξουσιών και να θέσει νέες μορφές δράσης στην υπηρεσία των διαφορετικών ιστορικών μορφών του οικουμενικού των οποίων η ύπαρξη και τα ειδικά συμφέροντα είναι αλληλένδετα.

Αυτή η λειτουργία των εντολοδόχων του οικουμενικού, την οποία κάποιοι διανοούμενοι μπορούν ενίοτε να διεκδικούν, είναι εγγεγραμμένη σε όλα τα πεδία πολιτιστικής παραγωγής –νομοθετικής, επιστημονικής, λογοτεχνικής, καλλιτεχνικής– ως λόγος ύπαρξης και ιδεώδης κανόνας, ικανός, ακόμα και αν παραβιάζεται ακατάπαυστα ή απλώς ξεχνιέται, να επιφέρει ισχυρά κοινωνικά αποτελέσματα. (Παραδόξως, οι γελοία μιμητικές εμφανίσεις των διανοουμένων των ΜΜΕ παρέχουν μία μαρτυρία αυτής της αποτελεσματικότητας ως υποκριτικά εγκώμια της διαστροφής στην αρετή, εμπνευσμένα από την αναζήτηση του συμβολικού οφέλους που παγκοσμίως αποδίδεται στο χώρο του οικουμενικού.) Στο όνομα αυτού του ιδανικού, ή αυτού του μύθου, μπορούμε ακόμα σήμερα να επιχειρήσουμε να κινητοποιηθούμε ενάντια στις προσπάθειες της συντήρησης που εμφανίζονται, σχεδόν παντού στον κόσμο, ακόμη και στους κόλπους της πολιτιστικής παραγωγής· στο όνομα της συμβολικής δύναμης που μπορεί να δοθεί, εις πέσιμα όλων, στις «αληθινές ιδέες» μπορούμε να επιχειρήσουμε να αντιταχθούμε με κάποιες πιθανότητες επιτυχίας στις δυνάμεις της πνευματικής, ηθικής και πολιτικής υπαναχώρησης, ιδίως σ' εκείνες που υποκινούνται από τους ιμπεριαλισμούς του παρελθόντος και του παρόντος, και στις συνέπειες που πηγάζουν απ' αυτούς, όπως η βία, η ξενοφοβία ή ο ρατσισμός προς τους μετανάστες που προέρχονται από κοινωνίες οικονομικά και πολιτικά εξαρτημένες στους κόλπους της νέας «παγκόσμιας τάξης». Αλλά το πρώτο καθήκον του νέου εγχειρήματος του Aufklärung που θα πρέπει να γίνει θεμέλιο ενός νέου διεθνισμού είναι μάλλον να υποβάλει σε κριτική τις ψευδαισθήσεις του

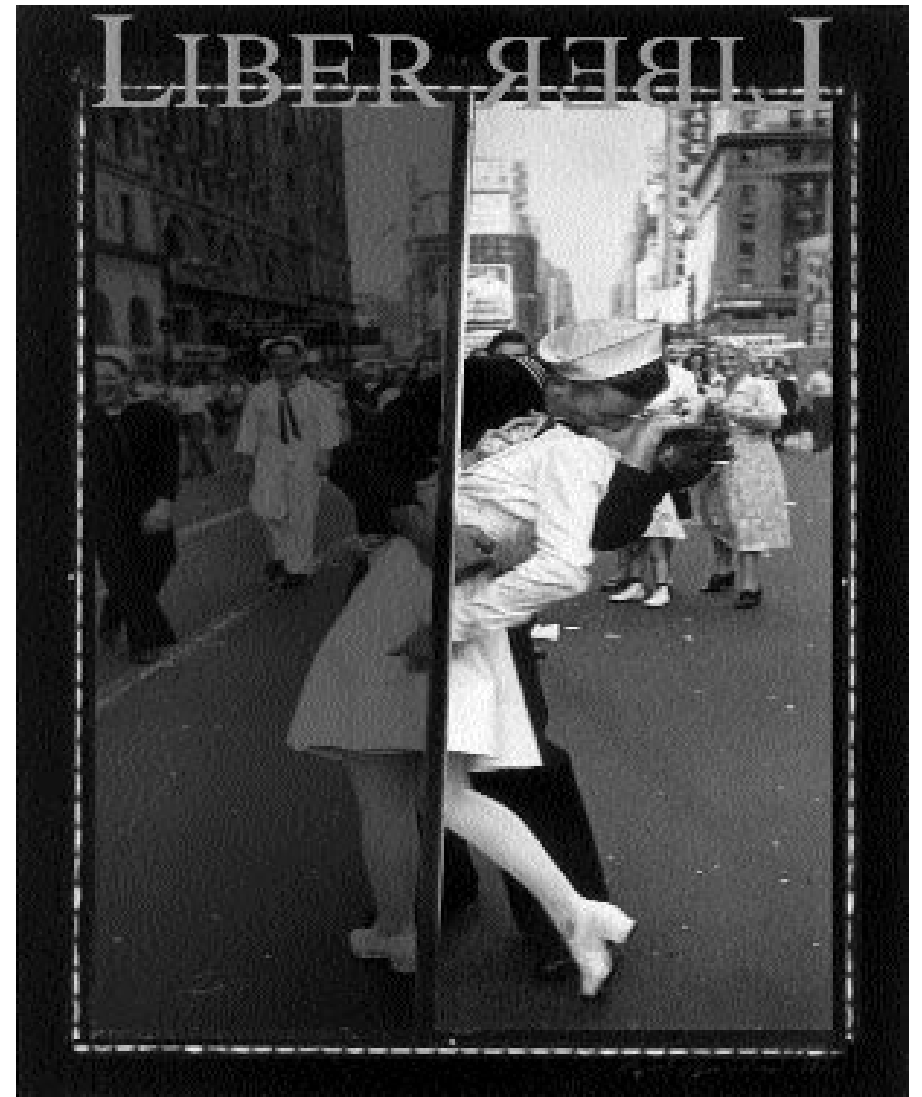
λόγου και τις καταχρήσεις της εξουσίας που διαπράχθηκαν και διαπράττονται στο όνομά του: όσοι διαμαρτύρονται επιδεικτικά ενάντια στις βιαιότητες των φανατικών θα πρέπει να στρέψουν την ορθολογική κριτική τους ενάντια στον οικουμενικό ιμπεριαλισμό και στο φανατισμό του λόγου των οποίων η βία, τόσο ανελέητη όσο και άμεμπτη (η βία της απολύτως αναμφισβήτητης «λογικής» της κυρίαρχης οικονομίας, παραδείγματος χάριν) μπορεί παραδόξως να αποτελεί αρχή των πλέον ανεπανόρθωτων μορφών του ανορθολογισμού.

Μετάφραση από τα γαλλικά

Σοφία Λιονουσοπούλου

Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών

Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης



1. Επιθεώρηση *Liber*, τ. 25, Δεκέμβριος 1995.
2. Βλ. Pierre Bourdieu, «L'Empire du journalisme», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, τ. 101-102, Μάρτιος 1994.
3. Βλ. P. Casanova, «La Word Fiction: une fiction critique», *Liber*, τ. 16, Δεκέμβριος 1993.